

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

11(20)

2011

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ETNOLOGIJA:

PRAEITIS, DABARTIS IR PERSPEKTYVOS

Sudarytojas ŽILVYTIS ŠAKNYS

LITHUANIAN ETHNOLOGY:

PAST, PRESENT AND FUTURE

Edited by ŽILVYTIS ŠAKNYS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORE

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė (Žilvytis Šaknys)</i>	5
<i>Foreword (Žilvytis Šaknys)</i>	7

Straipsniai / Articles

Žilvytis Šaknys

Ieškant idėjų praeityje: etnologijos istorija ir dabartis	9
In Search of Ideas in the Past: the History and the Present State of Ethnology. Summary	28

Ullrich Kockel

Kam reikia Europos etnologijos – ir kokios? Kritiniai svarstymai apie Europos etnologijos prasmę ir tikslą	33
Wherefor a European Ethnology – and Which One? Critical Reflections on the Meaning and Purpose of an European Ethnology. Summary	46

Vytis Čiubrinskas

Etnologija ir sociokultūrinė antropologija Lietuvoje: nuo tautos <i>kultūrą</i> <i>gelbstinčios</i> etnografijos iki kosmopolitinės antropologijos	49
Ethnology and Sociocultural Anthropology in Lithuania: from Salvage Ethnography to Cosmopolitan Anthropology. Summary	64

Auksuolė Čepaitienė

Etnologijos (etnografijos) ištakos ir <i>valstiečio</i> atradimas Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje	69
The Beginnings of Ethnology (Ethnography) and a Discovery of <i>a Peasant</i> in Lithuania of the Late 18th and Early 19th C. Summary	90

Marleen Nõmmela

Becoming an Ethnographer. Becoming a Science. Ferdinand Linnus and Estonian Ethnology in the 1920s	93
Tapimas etnografu ir mokslo formavimosi pradžia. Ferdinandas Linnusas ir Estijos etnologija XX a. 3-iajame dešimtmetyje. Santrauka	107

Waldemar Kuliowski

Etnologija Lenkijoje: institucinė ir mokslo raida nuo 1910 metų iki šiandienos	109
Ethnology in Poland: Institutional and Scientific Development since 1910. Summary	123

Irena Regina Merkienė

Etnologijos institutas sovietmečio Lietuvoje mokslo politikos ir ideologijos kontekste	125
Institute of Ethnology in Soviet Lithuania in the Context of Science Policy and Ideology. Summary	140

John Helsloot

- Stress and Ritual. December Family Traditions in the Netherlands of Today 143
 Stresas ir ritualas. Gruodžio mėnesio šeimos tradicijos šių dienų Nyderlanduose. Santrauka 155

Vita Petrušauskaitė

- Antropologija mieste ar miesto antropologija? Tyrimo lauko mieste konstravimas 159
 Anthropology in the City or Anthropology of the City? Construction of Field-site in Urban Environment. Summary 176

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Jonas Mardosa. Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos. Liaudiško pamaldumo raiška XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje (*Irena Regina Merkienė*) 179
 Ullrich Kockel. Re-visioning Europe: Frontiers, Place Identities and Journeys in Debatable Lands (*Neringa Klumbytė*) 182
 Socialinė antropologija, etnografija ir biotechnologija. A. Čepaitienė (sud.) (*Rima Praspaliauskienė*) 183
 Aušra Zabieliene. Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje: etnologinis aspektas (*Rimantas Sliužinskas*) 186
 Tradicinė rytų aukštaičių vestuvių muzika. G. Kirdienė (sud.) (*Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene*) 189
 Senoji Lietuva. Paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje 2009 09 17– 2009 11 30. O. Fišman, B. Kulnytė, E. Lazauskaitė (sud.) (*Žilvytis Šaknys*) 196
 Martynas Purvinas, Marija Purvinienė. Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai I (*Skaidrė Urbonienė*) 199

Konferencijos / Conferences

- EASA 2010 m. konferencija „Krizė ir vaizduotė“ (*Vilius Ivanauskas*) 203
 Dešimtas SIEF kongresas Lisabonoje (*Skaidrė Urbonienė*) 206
 Žvilgsnis į tarpdalykinę mokslinę konferenciją „Tradicijos ir modernumo dermė, priešprieša, raidos perspektyvos“ (*Aušra Zabieliene*) 208

In Memoriam

- Jonas Balys (*Rita Repšienė*) 209

Ieškant idėjų praeityje: etnologijos istorija ir dabartis

Žilvytis Šaknys

Daugelyje Europos šalių etnologijos mokslas startavo iš periferinių pozicijų, tačiau pasižymi lankstumu ir galimybe daugelį kartų atsinaujinti. Tai suaktualina etnologijos istorijos studijas, leidžiančias atrasti ir iš naujo suformuoti nacionalinio tapatumo, etniškumo, paveldo ir autentiškumo prasmes. Pastaruoju metu etnologijos istorijai teikiamas nemažas dėmesys ir Lietuvoje. Straipsnyje keliamas tikslas atskleisti šio mokslo padėtį Lietuvoje, pažvelgiant į etnologijos istoriją, institucionalizaciją ir šio mokslo ribas. Trumpai apžvelgę Lietuvos etnologijos problemas galime teigti, kad mokslo susiformavimas Lietuvoje vėlavo tiek Europos, tiek ir Baltijos šalių kontekste. Tai iškėlė papildomų iššūkių Lietuvos etnologams sovietmečiu. Atrodė, kad daugelio jų turėjo nebelyti Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Etnologija juridiškai tapo nepriklausomu nuo istorijos mokslu. Tačiau, nepaisant naujų galimybių ir pasiekimų, etnologija faktiškai liko „mažuoju mokslu“ su didelėmis institucionalizacijos problemomis. Nepaisant mokslo sąsajų su skirtingomis disciplinomis ir prie šio laikmečio derančių sparčiai kintančių mokslo ribų, neapibrėžta etnologijos situacija tampa grėsme jo išlikimui. Tai skatina vėl ieškoti idėjų praeityje svarstant, ką šis mokslas gali duoti, ko kiti mokslai (bent tokiu lygmeniu) nepajėgia.

Dr. Žilvytis Šaknys, Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, el. paštas: shaknys@gmail.com

Pastaraisiais metais į etnologijos istoriją sutelktas nemažas dėmesys. Daug dėmesio jai skirta Ullricho Kockelio iniciatyva 2002 m. pradėtoje leisti atskirų šalių etnologijos padėčių apibūdinančios serijos *Progress in European Ethnology* (Europos etnologijos raiška) knygoje. Daugelyje Europos šalių etnologijos mokslas startavo iš periferinių pozicijų, tačiau pasižymi lankstumu ir galimybe vis atsinaujinti (Löfgren 2008: 132). Tai suaktualina etnologijos istorijos studijas, leidžiančias atrasti ir iš naujo suformuoti nacionalinio tapatumo, etniškumo, paveldo ir autentiškumo prasmes (Margry, Roodenburg 2007: 261–262). Pastaruoju metu etnologijos istorijai teikiamas nemažas dėmesys ir Lietuvoje. Vien per keiserius metus šia tema publikuota nemažai Lietuvos etnologijos istorijai skirtų

straipsnių (Anglickienė 2008; Apanavičius 2009; Čiubrinskas 2001; Ciubrinskas 2008; Savoniakaitė 2008a; Savoniakaitė 2008b; Paukštytė-Šaknienė 2009; Čepaitienė 2010). Nemažas dėmesys etnologijos istorijai teiktas ir metodiniuose lauko tyrimams skirtuose leidiniuose (Mardosa 2002; Merkienė 2007). Etnologijos istorijai skirta ir konferencija. 2010-aisiais sukako šimtas metų nuo žymios Lietuvos etnologės, Vilniaus universiteto profesorės Pranės Dundulienės (1910–1991), gimimo. Šia proga 2010 metų spalio 8–10 dienomis¹ Vilniaus universiteto Teatro salėje Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus, Nacionalinio muziejaus ir Švenčionių bibliotekos buvo surengta tarptautinė konferencija „Etnologija: istorija, dabartis ir perspektyvos“. Konferencijos dalyvių mintys paskatino šiame straipsnyje dar kartą pažvelgti į etnologijos istoriją, šio mokslo institucionalizaciją ir šio mokslo ribas, dar kartą paminint šį įvykį, ypatingą dėmesį skiriant etnologės Pranės Dundulienės mokslinei veiklai.

Etnologija, antropologija ir folkloristika

Orvaro Löfgreno žodžiais, pažvelgę į žemėlapi pamatysime, kad įvairiose šalyse etnologija skleidėsi labai nevienodai, atsidurdama kultūros studijų, kultūros istorijos tyrinėjimų lauke. Kolonijinės Europos tautos kūrė pasaulį apimančias antropologijas, o vėliau susikūrusios bei mažosios valstybės bandė ieškoti „savųjų pirmykščių“ žmonių savame krašte, plėtodamos folkloristiką arba tiesiog bendrą savo valstybės kultūrinę antropologiją, šių dienų žodžiais vadinamą Europos etnologijos vardu (Löfgren 2001: 96). Tačiau ir didžiųjų šalių etnologijos skyrėsi, pasak Aleksandro Sadochino, politiniai ir ekonominiai interesai Anglijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Austrijoje ir JAV (pridurčiau, ir Rusijoje – Ž. Š.) lėmė ir šių šalių mokslų savitumus (Sadochin 2008: 11–15). Tai, be abejo, skatino mokslinę diskusiją, siekį keisti mokslo metodologiją, kita vertus, brėžė ribas tarp artimų mokslų. Beje, anot Zbigniewo Jasiewicziaus, tokias ribas „tarp etnologijos ir antropologijos grafysčių“ nubrėžti Europos žemėlapyje sunku. Netgi ir vieno mokslininko veikloje galime išvelgti ir etnologijai, ir antropologijai priskiriamų bruožų (Jasiewicz 1998: 39). Etnologiją ir antropologiją etnologas įvardijo kaip dvi *didžiąsias tradicijas*, apėmusias skirtingas istorines ir filosofines sąsajas. Mokslai skyrėsi interesų sritimis. Etnologijos mokslinių tyrimų objektu buvo liaudis ir tautos (daugeliu atveju tos, kurioms priklausė jas tyrinėjantis mokslininkas), antropologija koncentravosi daugiausia ties neeuropinėmis kultūromis ir žmonių kultūra. Skirtingos buvo ir metodologinės prielaidos: etnologija buvo susi-

¹ Konferencija dėl biurokratinių kliūčių vyko ne P. Dundulienės gimimo dieną, bet vėliau. Jos gimtadienis 2010 vasario 11 d. paminėtas jubiliatės mokinės Birutės Kulnytės Nacionaliniame muziejuje suorganizuotame renginyje. Vilniaus universitete ši proga buvo pažymėta Snieguolei Misiūnienei surengus parodą šios institucijos mokslinėje bibliotekoje.

jusi su istorija ir humanitariniais mokslais, tuo tarpu antropologija – su gamtos mokslais (Jasiewicz 1998: 39). Tačiau skirtingose šalyse *etnologijos* sąvoka nevie-nareikšmė. Europoje ji gali būti savo šalies kultūros ir kasdienybės studijos ar so-cialinės ir kultūrinės antropologijos sinonimu (Čiubrinskas 2007: 218), tuo tarpu naujuosiuose kontinentuose kultūrinės antropologijos sinonimu ar alternatyviu pavadinimu (Peoples, Bailey 1994: 6; Hicks, Gwyne 1994: 393). Antropologijos mokslas nuo etnologijos skiriamas ganėtinai ilgai (metus ar daugiau) atliekamais lauko tyrimais (Čiubrinskas 2007: 13), ar atvirkščiai, takoskyra tarp etnografinių tyrimų nebrėžiama (Savoniakaitė 2008b: 61–72). Nėra vienareikšmiška ir folklo-ristikos samprata. Kaip pastebėjo Sabina Ispas, folkloro sąvokos įvairiareikšmės tiek praeityje, tiek ir dabartyje (Ispas 2003: 17–28). Pavyzdžiui, Anglijoje (Anglija traktuojama ne visos Didžiosios Britanijos prasme) *etnologijos* sąvoka dar mažai suprantama (Kockel 2008: 149). Čia po folkloro skraiste telpa ne tik žodinė kūry-ba, bet ir papročiai, maistas ir net medžiaginė kultūra. O mokslo objektas apibrė-žiamas kaip kažkas savanoriškai ir laisvai perduota, sukurta ar padaryta įvairaus dydžio, amžiaus, socialinio ar išsilavinimo lygmens žmonių, plintantis žodžiu, raštu ar vaizdu. Galima ir įprasta istorinė bei geografinė to reiškinių perspektyva (Simpson, Roud 2000: 130–131). Tuo tarpu socialiniai kultūros tyrimai patenka į socialinės ir kultūrinės antropologijos sritį. Leonardo Saukos ir Bronės Stun-džienės apibrėžimu, tautosakos mokslas Lietuvoje, kaip ir Rytų Europos šalyse, artimas literatūros mokslui, nes abu tiria žodinį meną, vienas sakinį (dainuo-tinį), kitas – rašytinį. Fokloristika siauriausia prasme suprantama kaip mokslas, tiriantis tautosaką, platesne – kai kuriose šalyse apimantis ir etnologiją (Sauka, Stundžienė 2004: 134). Lietuvos istorijos instituto etnologų moksliniuose darbuo-se paprastai atsiribojama nuo žodinio paveldo tyrimo. Šios institucijos etnologų apibrėžimu, etnologija – mokslas, tyrinėjantis žmonių bendro gyvenimo būdus praeityje ir dabartyje. Pagrindiniai jo tyrimų aspektai – socialinės, materialinės ir intelektualinės kultūros reikšmės, analizuojamos laiko ir/ar teritorijos kontekste, sutelkiant dėmesį į didesnes ar mažesnes socialines struktūras (lokalią bendriją, kaimą, miestą, tautą ir kt.), teikiant pirmenybę įvairių socialinių grupių (pvz., amžiaus, lyties, profesijos, religijos, etninės ar kt.) tyrimų analizei. Lietuvoje „etnologijos“ prasme prieškarium vartotos ir *tautotyros*, sovietmečiu – *etnografijos* sąvokos. Kai kuriuose Europos kraštuose vartojamas *Europos etnologijos* termi-nas, siekiant atskirti šiuolaikinių ir pirmųjų kultūrų tyrimus, lokalizuojant tyrimų ribas (*Lietuvos...* 2010: 5).

Etnologijos mokslo ribas nusako ir santykis su kitais mokslais. Reikia sutikti, kad tarpukario tautotyra apėmė ir etnografiją, ir folkloristiką (Čiubrinskas 1999: 175). Kai kuriose Europos šalyse *Volkskunde* buvo ir folkloro ekvivalentu (Mardo-sa 2002: 23). Tarpukariu bene reikšmingiausios etnologijos studijos ir straipsniai buvo atspausdinti *Mūsų tautosakoje* (1930–1935) ir *Tautosakos darbuose* (1935–1940).

Tautosakos, o ne etnografijos duomenų analizei didesnę dėmesį teikė ir žymiausi to meto tautotyros atstovai Jonas Baldauskas ir Jonas Balys (Paukštytė-Šaknienė 2009: 70). Tiesa, tautosaka nebuvo suprantama tik kaip „žodžio menas“ ar „sąkytinė literatūra“ (Sauka 1997: 35), bet, be jokių abejonių, galima pritarti Laimos Anglickienės nuomonei, kad tarpukariu „ryškesnė persvara tiek medžiagos rinkimo, tiek ir tyrimų srityje buvo tautosakos pusėje“ (Anglickienė 2008: 54).

Kito ir tautotyros – *Volkskunde* – samprata. Pavyzdžiui, sovietmečiu, 1964 m., Estijoje vokiečių kalba (!) pasirodžiusi akademinė etnologijos mokslą apibendrinanti knyga pavadinta *Estų tautotyros bruožai* (*Abriss der estnischen Volkskunde*²) (Moora, Viires 1964); etnologija, o ne tautosaka apibendrinama ir Vokietijoje išleistoje *Suomių tautotyroje* (*Finnische Volkskunde*) (Antilla, Talve 1980). Lietuvoje tautosakos mokslo ir etnologijos skyrybos įvyko 1953 m., etnologams likus dirbti Istorijos institute, folkloristams persikėlus dirbti į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą. Pasidalinta ir rankraštynu. Lietuvių mokslo draugijos ir Lietuvių tautosakos archyvo medžiaga teko tautosakos tyrinėtojams, o didele dalimi iš šių rankraštynų išrašytų tikėjimų pagrindu sudaryta Tikėjimų kartoteka atiteko etnologams³. Tačiau Lietuvos istorijos institute kartotekos kaupimas nebuvo tęsiamas. Skyrėsi ir ekspedicijų principai: tautosakininkai ekspedicijose rinko medžiagą visiems⁴, įvairiomis temomis, etnologai daugiausia koncentravosi į savo tiriamas temas ir pirmumo teisę naudoti medžiagą turėjo patys. O Estijoje tarp etnologijos ir folkloristikos takoskyra buvo aiški, jau tarpukariu buvo suvokiama kaip atskiri mokslai (Nõmmela 2011: 93).

Etnologijos mokslo ištakos

Kaip reiškinį mokslą apibūdinti nėra lengva. Etnologijos istorijos tyrinėtojai skirtingai nurodo etnologijos kaip mokslo susiformavimo laikotarpį, taip pat ir jo ištakas. P. Dundulienės knygoje *Etnografijos mokslas Vilniaus universitete* teigia-

² Analogiškos lietuviškos knygos pavadinimas išverstas: *Abriss der litauischen Ethnographie* (Vyšniauskaitė 1964: 683).

³ Kai kurios Lietuvių tautosakos archyvo kortelės – originalai.

⁴ Pavyzdžiui, dar 1949 metais Zarasų apskrityje Angelė Vyšniauskaitė rinko ir tautosakos, ir etnografijos duomenis: Etnografinės ekspedicijos medžiaga. I pluoštas. 1949 m. Vilniaus etnografinio muziejaus į rytines Lietuvos TSR sritis suorganizuotos ekspedicijos metu medžiagą surinko Istorijos instituto bendradarbė Angelė Vyšniauskaitė: Moterų ir vyrų drabužiai, maistas, prietaisai, patarlės, dainos, sakmės-pasakos, deguto dirbimas, liaudies medicina Zarasų apskrityje, *Lietuvos istorijos instituto Etnologijos rankraštynas. Byla Nr. 3.* (Rankraštis); Etnografinės ekspedicijos medžiaga. II pluoštas. 1949 m. Vilniaus etnografinio muziejaus į rytines Lietuvos TSR sritis suorganizuotos ekspedicijos metu medžiagą surinko Istorijos instituto bendradarbė Angelė Vyšniauskaitė: Dainos, dainuškos, raudos, pasakos, pasakojimai, patarlės, priežodžiai, mįslės, tikėjimai, burtai, sapnai, liaudies medicina, vaikų tautosaka, *Lietuvos istorijos instituto Etnologijos rankraštynas. Byla Nr. 4.* (Rankraštis).

ma, kad šis mokslas Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, susiformavo apie XIX a. vidurį, tačiau skyrelio pavadinime „Etnografijos mokslas senajame Vilniaus universitete (1800–1832)“ autorė nurodo ankstesnį laikotarpį. Auksuolė Čepaitienė etnologijos ir antropologijos mokslų ištakas nukelia dar anksčiau:

Etnologijos ir antropologijos ištakos glūdi Apšvietoje – mokslo ir švietimo, moralės ir priežasties, visuomenės reformų ir ekonominės techninės pažangos epochoje, Lietuvai ypatingoje intelektualiniame pakilime ir politinių bei socialinių įvykių dramatiškumu. XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje čia, kaip ir Lenkijoje, Skandinavijoje ir kitur, kilęs domėjimasis savo kraštu ir tautos istorija, kaimo liaudimi ir jos papročiais, kalba, tautosaka, mitologija tapo nauju episteminiu interesu, kultūrinius reiškinius sureikšminusiu mokslo lygmeniu.

Taip buvo įprasmintas ir kitoks santykis su valstiečiu ir valstietija nei įprasta luominėje visuomenėje (Čepaitienė 2011: 69). Uždarius Vilniaus universitetą šis darbas laikinai nutrūko. Tiek visos Rusijos imperijos, tiek ir lietuviškųjų jos žemių etnologijos vystymuisi nemažą reikšmę turėjo 1845 m. įkurta Rusijos geografų draugija ir nuo 1867 iki 1910 m. Vilniuje veikęs jos Šiaurės Vakarų skyrius, kurio rūpesčiu buvo sukaupta gausi etnografinė medžiaga. Etnologijos mokslo plėtrai svarbus buvo ir 1856 m. įkurtas Senienų muziejus (Dundulienė 1978: 51; Milius 1993: 8–36). Lietuvių valstiečių kultūros etnografiniai tyrimai buvo sureikšminti ir kitose Rusijos, Lenkijos ir Vokietijos draugijose, tačiau pirmoji lietuviška draugija susiformavo tik XX a. pradžioje.

Pasak L. Anglickienės, pati idėja įsteigti mokslo instituciją, kuri visapusiškai užsiimtų lituanistiniais tyrimais Lietuvoje, buvo sena. Lietuvių intelektualinių potencialą vienijančio centro idėja subrendo dar „Aušros“ laikais, nors pati mintis steigti Lietuvių mokslo draugiją dar senesnė – apie tai svajojo S. Daukantas ir M. Valančius (Anglickienė 2008: 8). Tačiau pirmąją lietuvišką mokslo draugiją, puoselėjusią etnologijos mokslo interesus, galima pavadinti 1907 m. įsteigtą „Lietuvių mokslo draugiją“. Nedaug savo metodine baze ji skyrėsi nuo analogiškų rusų, lenkų ar vokiečių draugijų, tačiau svarbiausia šios draugijos nuveiktų darbų reikšmė etnografijai buvo ta, kad medžiagos rinkimas, kaip ir patys tyrinėjimai, tapo jaunos tautinės inteligentijos ambicingu tikslu ir siekiu perimti minėtą darbą į lietuvių mokslininkų rankas, o programos steigimo tiksluose akcentuojamas lietuvių antropologijos ir etnografijos tyrinėjimas (Mardosa 2002: 17).

Jau mokslo formavimosi laikotarpiu, rengiant pirmąsias platesnes etnografinių duomenų rinkimo programas, naudotasi rusų, lenkų ir latvių analogiškų programų patirtimi. Tarpukariu vietiniams mokslininkams bendraujant su Austrijos, Vokietijos, Suomijos, Švedijos bei kitų kraštų etnologais ir formavosi Lietuvos etnologijos mokslo kontūrai (Paukštytė-Šaknienė, Savoniakaitė, Svidinskaitė, Šaknys, Šidiškienė 2005: 14–27). Tačiau neretai mokslo istorija pradeda nuo universitetinės institucionalizacijos. Pavyzdžiui, Waldemarą Kuligowski

mokslo pradžią sieja su etnologijos padaliniu Lvove⁵. Įsteigus institucijas Poznanėje 1919 m., Krokuvoje 1925 ir 1926, Etnologijos katedra 1927 metais įkurta ir Lenkijos okupuotame Vilniuje, Stepono Batoro universitete (toliau – SBU) (Kuligowski 2011: 109). Etnikos katedra 1934 m. buvo įsteigta ir Kaune, Vytauto Didžiojo universitete (toliau – VDU) (atgavus Vilnių buvusi Etnikos katedra, pervadinta į Tautotyros, buvo perkelta į Vilniaus universitetą).

Tačiau gretimose valstybėse etnologijos samprata skyrėsi. Pasak Romualdo Apanavičiaus, SBU vyravo etnologinis etnografinis, o VDU folkloristinis tautosakinis studijų pobūdis. SBU etnologijos studijų objektas buvo etninė materialioji kultūra, jos duomenų fiksavimas, rinkimas, todėl šios studijos siejosi ir su istorija bei archeologija. VDU studijų objektas buvo žodinis etninės kultūros palikimas, jo prasmės ir vaizdiniai. Materialiosios kultūros studijos šio objekto neatsvėrė, todėl buvo sąsajų su filologija ir mitologija (Apanavičius 2009: 149). Tiesa, ir VDU vyko metodinė polemika. Jono Balio, istorinio kultūrinio metodo šalininko, ir Juozo Baldausko evoliucionizmo gyvavimą Vytis Čiubrinskas siejo su mokslo disciplinos susiformavimu (Čiubrinskas 2001: 101–102). Deja, vargu ar disciplinos susiformavimą galima sieti su dviejų žmonių polemika⁶.

Publikuotas tarpukario Lietuvoje etnologines knygas galime suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų (ir tai dauguma jų siejosi su tautodaile). Jeigu lyginsime su padėtimi Latvijoje ar Estijoje, tarpukario Lietuvos etnologiją mokslu vadinti dar nedrašu. Pavyzdžiui, etninės kartografijos galimybes analizavusi L. Terentjeva pabrėžė, kad tarpukario Estijoje planingai plėtoti arealiniai materialinės kultūros tyrimai ir publikuotos solidžios monografijos, nemažai etnografinės medžiagos surinkta ir paskelbta monografių Latvijoje, o Lietuvoje 1930–1940 m. etnografinis darbas „beveik nebuvo vykdomas“ (Terentjeva 1975: 5–6). Tenka pripažinti, kad kur kas mažiau Lietuvoje tyrinėti ir papročiai bei tikėjimai, kurių publikuoti rinkiniai Latvijoje pasirodė jau 1940–1944 metais (plg. Šmits 1940–1941; Straubergs 1944). Bet koku atveju aišku, kad etnologija Lietuvoje vėlavo. Tai išskėlė papildomų iššūkių Lietuvos etnologams sovietinės okupacijos metais. Tiesa, nereikia sumenkinti to, kas buvo pasiekta tarpukariu. Kaip ne kartą yra sakęs Vacys Milius, leidinio *Gimtasai kraštas* komplektas ir buvo etnologijos vadovėlis, iš kurio sėmėsi žinių jo karta.

Etnologijos instituto įkūrimas

Negalime pavadinti aukso amžiumi ir sovietinės okupacijos metų. Tiesa, pirmieji jos metai žadėjo nemažai. Nors buvo uždarytas 1939 m. įsteigtas ir savo

⁵ Ukrainai priklausantis miestas Lvovas 1910 m. priklausė Austro-Vengrijai, matyt, autorius Lvovo universitetą su Lenkijos kultūra sieja dėl profesoriaus tautybės.

⁶ 1941 m. susikūrus Etnologijos institutui, J. Balys tapo Tautosakos, o ne Etnografijos padalinio vadovu.

veiklos dar nespėję išplėtoti Antano Smetonos lituanistikos institutas, 1941 m. įkurta Lietuvos mokslų akademija su Etnologijos institutu ir Tautosakos (Tautosakos archyvu) bei Etnografijos (etnografijos muziejai) poskyriais. Ši institucija perėmė ir leidinio *Gimtasai kraštas* leidybą. Pasak prof. Irenos Reginos Merkienės, jo įsteigimas prisidėjo prie įgyvendinimo Lietuvos mokslų akademijos, kartu ir Etnologijos instituto steigimo idėjos, kurios viziją 1907 m. iškėlė Jonas Basanavičius Lietuvių mokslo draugijos steigiamajame susirinkime, kita vertus, tai buvo pastangos primesti Lietuvos mokslui ideologinius uždavinius. Lietuvos etnologijos instituto įsteigimas ir jo trumpalaikė veikla sutilpo į Antrojo pasaulinio karo metus. Jo įsteigimas, taip ir pertvarka bei panaikinimas, siejasi su didžiųjų Antrojo pasaulinio karo dalyvėmis Lietuvos okupantėmis – Sovietų Sąjunga ir Vokietija, – siekusiomis savų, su etnologijos mokslu mažai susiliečiančių, tikslų. Lietuvoje steigiant Etnologijos institutą pasinaudota XX a. Sovietų Sąjungoje įprastu modeliu tyrimus atlikti taikomiesiems politiniams ir ideologiniams tikslams lengvai pajungiamuose muziejuose. Lietuvoje Šiaulių „Aušros“ muziejus tapo Instituto pagrindu. Už jo direktoriaus, puikaus organizatoriaus Pelikso Bugailiško nugaros slėpėsi įvairių nepriklausomos Lietuvos visuomeninių organizacijų nariai ir kiti etnologai. Taip sugebėta išsaugoti ateičiai lietuvių etnologijos mokslo potencialą (Merkienė 2011: 125). Tarp jų buvo ir Pranė Dundulienė, be kurios mes negalėtume įsivaizduoti sovietmečio etnologijos istorijos. Kita vertus, suformuota pirmoji neuniversitetinė etnologijos mokslinė institucija, leidusi Sovietų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje bent iš dalies kompensuoti nuostolius, į JAV ir Lenkiją emigravus buvusiems VDU ir SBU etnologams.

Sovietmečio etnologija: Istorijos instituto etnologų veikla

Nors Mokslų akademijos Etnologijos institutas 1944 m. buvo uždarytas, kartu ir Šiaulių kraštotyros draugija, kurios veikla 1938–1944 m., pasak V. Miliaus, buvo ypač sustiprėjusi (Milius 1993: 128), etnologai prisiglaudė Mokslų akademijos Istorijos institute. Etnologijos skyriaus pirmtakas – Archeologijos-etnografijos sektorius – šiame institute buvo įsteigtas 1952 m. Nuo 1962 m. šio padalinio dalis tapo Etnografijos sektoriumi, vėliau skyriumi. 1996 m. jis pervardytas į Etnologijos skyrių. Tai vienintelė institucija Lietuvoje, jungusi daugiau kaip dešimt etnologų. Joje parengta pirmoji apibendrinamoji monografija *Lietuvių etnografijos bruožai* (Vyšniauskaitė 1964), kurią daug kas sieja su etnologijos mokslo gimimu, pirmasis *Pabaltijo etnografinis atlasas* (kartu su kitomis institucijomis) (Terentjeva i dr. 1985). Skyriaus darbuotojai publikavo monografijas apie tradicines valsčių gyvenvietes ir sodybas, linininkystę, transportą, žemės ūkio inventorių, miško verslus, medžio apdirbimo amatą, gyvulininkystę, šeimos tradicijas, puodininkystę, drabužius, samdinių buitį. Nagrinėta ir tų dienų kaimo gyvenvie-

1 pav. Istorijos instituto etnologai 1981 metais

tės, sodybos, gyvenamųjų namų interjeras, mityba, šeimos papročiai, dvasinė kultūra. Atskiros monografijos skirtos ir Šiaurės Rytų Lietuvos pramonės darbininkų materialinei kultūrai, kasdieniam gyvenimui ir šeimai (*Lietuvos...* 2010). Taigi etnologija jau buvo mokslas, nagrinėjantis tiek praeities, tiek ir dabarties, tiek kaimo, tiek ir miesto žmonių gyvenimą. Istorijos institute pradėta leisti ir etnologiniai tęstiniai leidiniai: *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje* (1970–1974 m.), *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje* (1975–1994 m.), o 1977–1989 m. – tik etnologams skirta monografijų serija *Iš Lietuvių kultūros istorijos* (Plačiau: Paukštytė-Šaknienė 2009: 70–72). Vis dėlto pirmoji pokario etnologijos knyga publikuota ne Istorijos institute, o Vilniaus universitete.

Tačiau apžvelgus pagrindinę etnologų instituciją kyla klausimas, kas parengdavo jai specialistus? Etnologų kalvė buvo Vilniaus universitetas, kur nemažai metų dirbo vienas žmogus, tapęs daugumos Lietuvos etnologų diplominių darbų vadovu.

Sovietmečio etnologija Vilniaus universitete

Pirmaisiais pokario metais (1944–1947) Vilniaus universitete dar gyvavo Etnografijos katedra. Po 1947 m. ji buvo reorganizuota į Muzeologijos, 1949-aisiais –

2 pav. P. Dundulienė Vilniaus universiteto etnografinėje ekspedicijoje

Archeologijos ir etnografijos, vėliau, nuo 1966-ųjų, kai dėl ideologinių represijų VU buvo peržiūrėtas lituanistikos katedrų kontingentas, – į LTSR istorijos katedrą, kur didelę laiko dalį etnologijai atstovavo vienas žmogus – Pranė Dundulienė (Apanavičius 2009: 153)⁷.

Pranė Stukėnaitė gimė 1910 m. vasario 12 d. Pilypų kaime (Švenčionių apskrityje). 1935 m. įstojo į Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultetą studijuoti geografiją, 1936–1939 m. šio universiteto Humanitarinių mokslų fakultete – etnologijos ir etnografijos specialybę. Nuo 1938 m. dirbo Lietuvių mokslo draugijoje, 1941 m. – Lietuvos MA Etnologijos institute, 1942 m. – Etnografijos muziejuje Vilniaus universitete. 1944–1950 m. dirbo MA Istorijos institute etnografų grupėje. Nuo 1944 m. iki mirties dėstė etnologines disciplinas Vilniaus universitete (iki 1956 m. vyr. dėstytoja, 1956–1959 m. ėjo docentės pareigas, 1959–1970 m. – docentė, 1970–1971 m. ėjo profesorės pareigas, nuo 1971 m. – profesorė. 1954 m. iš žemdirbystės temos apgynė istorijos mokslų kandidato (daktaro) disertaciją, 1968 m. – istorijos mokslų daktaro (habilituoto daktaro) disertaciją „Žemdirbystė ir jos įrankiai Lietuvoje“. 43 metus vadovavo studentų etnografinėms ekspedicijoms. Jos mokslinių interesų ratas ypač platus.

⁷ 1989 m. atkurtoje Archeologijos ir etnologijos katedroje savarankiškos etnologijos studijų programos nebuvo; 1993 m. ji perorganizuota į Archeologijos katedrą (Apanavičius 2009: 144).

Pirmieji moksliniai P. Dundulienės darbai pasirodė 1940–1942 metais (net septynios publikacijos žurnale *Gimtasai kraštas*). Juose pažvelgiama į papročius, burtus ir prietarus, užkalbėjimus. Sovietinė okupacija pristabdė jaunos etnologės mokslinę veiklą. Rimtesnė publikacija pasirodė tik 1950-aisiais, o 1954 m. publikuotos tik disertacijos tezės „Žemdirbystė feodalizmo epochoje“. Apgynus pirmąją disertaciją publikacijų pradėjo daugėti. 1963 m. publikuota pirmoji pokario Lietuvoje etnologinė monografija *Žemdirbystė Lietuvoje* (Dundulienė 1963). Tai viena iš stambiausių ir išsamiausių etnologinių studijų iki šių dienų. 1968 m. apginta antroji disertacija. Ji ir keliais metais vėliau gautas profesorės mokslinis vardas leido imtis tuo metu labai keblios papročių temos. 1969–1972 m. ji publikavo nemažai populiarių ir mokslinių kalendoriniams papročiams skirtų straipsnių bei studijų. Iš jų buvo sudaryta stambiausia iki šių dienų kalendoriniams ir agrariniams papročiams skirta knyga *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*. Deja, ji pasirodė tik 1979 m. (Dundulienė 1979d; antras leidimas Dundulienė 1991b). Matyt, laukta palankios progos – Vilniaus universiteto 400 jubiliejaus metų. Šiai progai ji pirmoji Lietuvoje išleido etnologijos istorijai skirtą monografiją (Dundulienė 1978). Po universiteto jubiliejaus publikacijų pasipylė kaip iš gausybės rago. Be etnologijos mokslą apibendrinančių vadovėlių (Dundulienė 1982a; antras leidimas Dundulienė 1991a), pasirodė lietuvių mitologijos ir liaudies meno studijoms skirtos monografijos. Publikuotos knygos, skirtos žalčiui (Dundulienė 1979a; Dundulienė 1979b), medžiams (Dundulienė 1979c; Dundulienė 1994), paukščiams (Dundulienė 1982b), ugniai (Dundulienė 1985), dangaus kūnams (Dundulienė 1988), duonai (Dundulienė 1989a). Taip pat ji ženkliai prisidėjo prie minėto *Žemdirbystės atlaso* leidybos (Terentjeva i dr. 1985). Prieš mirtį išleido ir apibendrinančių leidinių, skirtų religijai ir mitologijai (Dundulienė 1989b; Dundulienė 1990). Mirė profesorė 1991-aisiais. Po jos mirties pasirodė keli pageduoti anksčiau leistų knygų leidimai ir naujos originalios knygos, skirtos akims (Dundulienė 1992), o paskutinė jos knyga, išleista 1999 m., skirta šeimai ir šeimos papročiams (Dundulienė 1999).

Sovietmečiu pagrindinės etnologų pajėgos buvo sutelktos Istorijos institute, o Pranė Dundulienė Vilniaus universitete etnologijai atstovavo daugelį metų viena. Ji rengė mokslininkus Istorijos institutui, rašė straipsnius, studijas ir knygas (sovietmečiu buvo produktyviausia Lietuvos etnologė), važinėjo į ekspedicijas. Ji buvo vienintelė šio mokslo atstovė, turėjusi tuo metu aukščiausią istorijos mokslo daktaro laipsnį (Vasiliauskienė 1980).

Sovietmečio etnologijos ribos

Nepaisant apribojimų susipažinti su „buržuazinių nacionalistų“ darbais, griežtų draudimų juos cituoti ir Maskvos kontrolės užsakant tyrimus ar juos skelbiant, sovietmečiu etnologų darbai nebuvo itin ideologizuoti, palyginti su kitų disciplinų humanitarų darbais. Kodėl? Norint suvokti etnologijos mokslo padėtį sovietmečiu, reikia aptarti to meto mokslo ribas.

Net ir dialektiniu materializmu besiremiančioje SSRS tos ribos nebuvo tiksliai nustatytos. 1964 m. publikuotas pirmasis akademinis apibendrinamojo pobūdžio Lietuvos etnologijos leidinys *Lietuvos etnografijos bruožai* etnologijos mokslą traktavo kaip istorijos mokslo šaką, tyrinėjančią tautų materialinės, visuomeninės ir dvasinės kultūros ypatumus, ir jų vystymąsi (Milius 1964: 9). Beveik tais pačiais žodžiais, tik nesiejant etnologijos su istorijos mokslu, sąvoka *tautotyra* įvardyta JAV išleistoje enciklopedijoje: *Tautotyra – mokslas, tirias medžiaginę ir dvasinę tautų kultūrą* (Tautotyra 1964: 461). 1964 m. leidinyje naginėta materialinė kultūra (verslai, amatai, gyvenvietės ir architektūra, audiniai ir jų gamyba, maistas ir namų apyvoka, drabužiai ir sausumos susisiekimas, šeima bei visuomeninis gyvenimas (šeima ir giminytė, gyvenimo ciklas ir šeimos papročiai, bendruomeniniai papročiai ir kalendoriniai papročiai). Palyginę *Lietuvos etnografijos bruožus* (Vyšniauskaitė 1964) su analogiškais Latvijos (Strods un ct. 1967), Estijos (Moor, Viires 1964) akademiniais leidiniais, pamatysime, kad mokslo ribos skyrėsi netgi Baltijos šalyse. Apžvelgiamų temų struktūra panaši, tačiau Estijoje dar suformuojami atskiri skyriai, skirti krašto ir gyventojų bei Estijos istorijos apžvalgoms, taip pat į etnologijos apyvartą įvedamas folkloras ir liaudies menas. Latviškajame, panašiai kaip ir estiškajame, leidinyje plačiau analizuojama ir miesto kultūra, tačiau klasifikacijos pagrindas – istorinė kultūros raiška. Kultūra skirstoma į: 1) IX a. pr. Kristų – IX a.; 2) X a. – XIX a. vidurį; 3) XIX a. vidurį – 1940 m.; 4) 1940–1965 m. Kiekviename etape dar išskiriama kaimo ir miesto, materialinė, dvasinė kultūra ir ekonominis gyvenimas. Tokia klasifikacija leido įtraukti daugiau archeologijos ir istorijos mokslų duomenų, tačiau atskiros kultūros sritys aptariamoms gerokai glausčiau negu lietuviškajame vadovėlyje. Tiesa, kaip ir estų leidinyje, jame aptiriamas ir folkloras bei liaudies menas. Taigi, palyginimas rodo, jog lietuviškoji etnologijos samprata kiek siauresnė. Panašus į estų ir Vokietijoje leistas suomiams skirtas leidinys *Finnische Volkskunde* (Antilla, Talve 1980). Nebuvo griežtos periodizacijos ir 1982 metais publikuotame leidinyje *Lietuvių etnografija*. Jame etnologijos mokslo ribos buvo praplėstos, be *Lietuvių etnografijos bruožuose* nagrinėtų temų, naujai įtraukiama liaudies žinija (metrologija, liaudies meteorologija, liaudies medicina, liaudies veterinarija), liaudies menas, mitologija ir folkloras (Dundulienė 1982a). Taigi, vadovėlyje apimamos mokslo ribos nesiskiria nuo kitų Baltijos šalių. Tiesa, gerokai skiriasi metais anksčiau publikuotas *Baltarusijos etnografijos* vadovėlis, kur faktiškai nepalikta vietos tradiciniams papročiams. Devintojo dešimtmečio pradžioje Baltarusijos studentai tradicinius kalendorinius papročius turėjo vadinti atgyvenomis (Pilipenko 1981), Lietuvos – daugelio protėvių kartų sukauptu turtu.

Taigi SSRS vienodų etnologijos ribų nebuvo nustatyta. Tai patvirtina dar 1957 metais S. A. Tokarevo komentaras knygoje *SSSR tautų etnografija*, etnografiją įvardijantis kaip mokslą, turintį labai plačias ir nenustatytas ribas, dėl kurių

ginčijasi ir patys etnografai (Tiškov 2002: 34). Tai lėmė ir gana skirtingą mokslo supratimą, o nenustatytos mokslo ribos leido, V. Čiubrinsko žodžiais, netgi priešintis totalitarizmo primestai asimiliacinei politikai ir šį mokslą netgi įvardyti tautos kultūrą gelbstinčios etnografijos vardu (Čiubrinskas 2011: 49).

Grįžtant prie vadovėlių temos dar galima pasakyti, kad kiek kitaip, negu Lietuvos etnologų leidinyje, istoriniai pjūviai žymūs (ikitarybinė tautosaka / tarybinė tautosaka) 1963 m. išleistose *Lietuvių tautosakos apybraižoje* (Korsakas ir kt. 1963), 1984 m. – *Lietuvių folkloristikoje* (XVI a./XVII a./ XVIII a.) (Jonynas 1984) ir, be abejo, 1981 m. istorikų publikuotuose *Lietuvių kultūros istorijos bruožuose* (feodalizmo įsigalėjimo / renesanso / vėlyvojo feodalizmo kultūra) (Jurginis, Lukšaitė 1981). Taigi kyla klausimas, ką veikė etnologai Istorijos institute ir Istorijos fakultete ir kaip jie atrodė istorikams?

XX a. devintojo dešimtmečio pirmojoje pusėje Vilniaus universitete požiūris į etnologiją buvo gana atsainus. Neretai apie savitą ir nekritišką požiūrį į istoriją (šių dienų žodžiais, ir perdaug patriotišką, tuo metu balansavusį ant antisovietinio ribos) jaunesni dėstytojai užsimindavo su pašaipą (apie garbingas sovietines tradicijas, darbo žmonių didvyrišką kovą už socialistinius laimėjimus ar skaičių TSKP istoriją docentų ir profesorių paskaitas komentuoti dažniausiai bijota), o ir pats etnologijos mokslas Lietuvoje istorikų kartais traktuotas kaip netikras mokslas. Pasak V. Čiubrinsko, „Ne veltui kai kurių išdidesnių grynųjų istorikų, eksploatuojančių rašytinius šaltinius, požiūriu, etnologijos studijų šaltinis tėra tik „viena bobutė pasakė“ (Čiubrinskas 2001: 104). Užtenka pažvelgti į Orvaro Löfgreno studentiškus prisiminimus (istorijos profesoriaus žodžiais, liaudies kultūros studijos nėra mokslas, tai tik valstiečių peštynių tyrimas) ir tampa aišku, kad ir Švedijoje etnologija istorikų nebuvo apibrėžiama kaip mokslas (Löfgren 2008: 121). Bliekia prisiminti Máiréad Nic Craith žodžius, kad kai kurios disciplinos, kaip istorija ar literatūra, lengvai apibrėžiamos ir išlaiko savo koncepcinį vientisumą laiko perspektyvoje, ir yra instituciškai privilegijuotos. Tarpdisciplininių mokslų dalia yra daug sunkesnė (Nic Craith 2008: 1).

Etnologija atkurtoje Lietuvos Respublikoje

Sovietmečiu formavosi nauja etnologų karta, pasiruošusi priimti nepriklausomos Lietuvos iššūkius, o naujieji tyrimai buvo natūrali ankstesnių etninės kultūros raidos tyrimų Lietuvoje tęsa (Merkienė 1999: 105). Tačiau atsirado naujų temų. Etnologijos ribos praplėstos nagrinėjant bajorų kostiumą, didmiesčių kultūrą, taip pat geografiškai – nagrinėjant Baltarusijos, Latvijos, Lenkijos, net ir Norvegijos, Amerikos lietuvius. Pastaraisiais dešimtmečiais jau nieko nestebina ir etninių grupių etnografiniai tyrimai (plačiausias: Čiubrinskas ir kt. 1998). Daugėja šių dienų kultūros tyrimų, nemažas dėmesys teikiamas ir kartografiniams

tyrimams, pasirodė stambūs bibliografiniai leidiniai. Kita vertus, susidarė galimybės kritiškai pažvelgti ir į sovietinę praeitį. Per metus etnologijos leidinių išleidžiama tiek, kiek sovietmečiu per dešimtmetį. Išsiplėtė mokslininkų ryšių geografija ir galimybės.

Daugėjant universitetų skaičiui, daugėjo ir etnologijos institucijų. Be Lietuvos istorijos instituto, stambus etnologijos centras suformuotas ir Kaune, Vytauto Didžiojo universitete. Tai pagrindinis ir vienintelis Lietuvos etnologų studijų centras, kartu su Lietuvos istorijos institutu (dabar – ir Klaipėdos universitetu) teikiantis bakalauro, magistro ir daktaro laipsnius⁸. 1991 m. Klaipėdos universitete buvo sukurta Baltų kalbotyros ir etnologijos katedra. Nemažai leidinių parengė Lietuvos liaudies kultūros centro, Nacionalinio, Liaudies buities, Šiaulių „Aušros“, Lietuvos dailės ir kitų muziejų etnologai.

Atrodytų, etnologija, kaip sparčiai besiformuojantis mokslas, turėtų privalumų įveikiant šiuolaikinės visuomenės iššūkius. Tačiau etnologijos mokslas vykdomas skirtingose akademinės kompozicijos institucijose. Pagrindinės Lietuvos etnologijos institucijos deklaruoja etnologijos ryšį su skirtingais mokslais. Stambiausios etnologų pajėgos telkiasi Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriuje ir Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedroje. Vilniuje etnologijos ir tautosakos mokslai koncentruojasi atskiruose moksliniuose instituteuose – Lietuvos istorijos ir Lietuvių kalbos ir literatūros (Dainyno, Sakytinės tautosakos ir Tautosakos archyvo skyriai), o Kaune šie mokslai gyvuoja greta – vienoje katedroje. Be Klaipėdos universiteto Baltų kalbotyros ir etnologijos katedros, etnologija kaip lygiateisė disciplina (vykdomos ir etnografinės praktikos) dėstoma Lietuvos edukologijos universitete (Baltų proistorės katedra). Taigi etnologija neišvengiamai turi būti derinama su istorijos (Lietuvos istorijos institute), folkloristikos (VDU), kalbotyros (Klaipėdos universitete) ir net archeologijos (Lietuvos edukologijos universitete) mokslų interesais. Ir jeigu atsiminsime, kad Vytauto Didžiojo universitete 1990–1992 m. gyvavo Kultūrinės antropologijos katedra, 1997–2003 m. Vilniaus universiteto Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedroje gyvavo Socialinės antropologijos ir etnologijos centras (Čiubrinskas 2004: 63), taip pat nuo 2001 m. Lietuvos istorijos institute leidžiamas žurnalas *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, taip pat akademinės etnologijos sąsajas su menotyra, muzikologija, edukologija, gausime požiūrių įvairovę. Ją išreiškia ir dvi etnologijos krypties doktorantūros. Viena jungia Vytauto Didžiojo universitetą, Lietuvos istorijos institutą ir Klaipėdos universitetą, kita Vilniaus universiteto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto

⁸1990 m. gruodžio 20 d. Vytauto Didžiojo universiteto Socialinių mokslų fakultete buvo įkurta Antropologijos katedra. 1993 m. sausio 27 d., atsižvelgiant į mokslo sričių suskirstymą Lietuvoje, katedra buvo perkelta į Humanitarinių mokslų fakultetą ir pavadinta Etnologijos ir folkloristikos katedra. <<http://www.vdu.lt/etnologija/hf01.html>> [žiūrėta 2010 01 10].

ir Lietuvos muzikos akademijos etnologus ir folkloristus. Įvairove pasižymėjo ir iki 2011 metų vasaros galiojusi Lietuvos mokslo klasifikacija. Joje etnologija sudaro humanitarinių mokslų etnologijos kryptį (07H), kita vertus, kartu su kultūros (turėtų būti kultūrine) antropologija ji yra ir socialinių mokslų sociologijos krypties sudėtinė dalimi (S220). Kaip pastebėjo Auksuolė Čepaitienė, išskleidus humanitarinių mokslų srities etnologijos kryptį į žemesnės lygmens šakas paaiškėja, kad ji, kitaip negu filosofija, filologija, menotyra ar istorija, neturi nė vienos šakos, kuri jos atžvilgiu būtų unikali ir tik vienai jai priklausytų. Visos etnologijos krypties šakos priklauso kitoms kryptims: istorijai – vietovių ir regionų istorija, istorinė geografija nuo viduramžių, archeologija ir priešistorė; menotyrai – meno istorija, muzikologija ir teatrologija; filologijai – onomastika ir folkloras. Lietuvos profesijų klasifikatoriuje irgi painiava, nors etnologo ir istoriko profesijos priklauso skirtingoms grupėms, etnologo profesijos apraše nurodoma, kad etnologija yra istorijos dalis (Čepaitienė 2010: 230–231). Šiomet parengta mokslo klasifikacija jau aiškiai atskiria etnologijos (humanitarinių mokslų kryptis – jungia ir tautosaką) ir socialinės bei kultūrinės antropologijos (socialinių mokslų kryptis) mokslus. Tikėkimės, kad giminingi mokslai ir toliau palaikys tarpusavio ryšius, kaip kad ir etnologus ir folkloristus (SIEF) bei socialinius antropologus (EASA) subūrusios organizacijos.

Etnologijos istorijos konferencija

Profesorės Pranės Dundulienės šimtmetis paskatino permąstyti etnologijos istoriją. Rengdamas tarptautinę konferenciją „Etnologija: istorija, dabartis ir perspektyvos“ šio straipsnio autorius nuogaštavo, kaip prof. Dundulienės veiklą įvertins etnologų bendruomenė, taip pat kilo klausimas dėl konferencijos dalyvių geografijos (ne tik tarptautiniu, bet ir Lietuvos mastu), nes jau konferencijos pavadinimas paskatino kiekvieną pretendentą į pranešėjus susitapatinti su etnologijos mokslu, kita vertus, ir įvertinti šimtmečio jubiliejų švenčiančio žmogaus mokslinį palikimą.

Paraiškas dalyvauti konferencijoje pateikė visų Lietuvos etnologinių (ar etnologijos su kitu mokslu) institucijų atstovai (keli jų nagrinėjo sakinę ar dainuotinę kūrybą, mitologiją)⁹. Istorikams atstovavo prof. Dundulienės bibliografe Aldona Vasiliauskienė. Sudarytoje sekcijoje „Pranė Dundulienė ir Lietuvos etnologijos istorija“ analizuotos įvairios P. Dundulienės nagrinėtos sritys (tautodailė,

⁹Paraiškas pateikė 40 pranešimus konferencijoje norėjusių skaityti mokslininkų ir doktorantų iš Lietuvos, Latvijos, Estijos, Baltarusijos, Lenkijos, Ukrainos, Čekijos, Bulgarijos, Olandijos, Rusijos, Suomijos, Udmurtijos. Į konferenciją atvyko ir mokslinius pranešimus skaitė 35 mokslininkai ir doktorantai. Pranešimus skaitė 24 pranešėjai iš Lietuvos (atstovavo 8 mokslinėms institucijoms) ir 11 pranešėjų iš užsienio (3 ne iš ES šalių), atstovavusių 10 šalių ir 10 užsienio mokslinių institucijų. Per tris dienas užsiregistravo virš 160 konferencijos dalyvių.

mitologija, kalendoriniai papročiai, bendruomenės ir lyčių tyrimai), lauko tyrimai ir pedagoginė veikla. P. Dundulienės pasiekimai vertinti ne tik iš šių dienų perspektyvos, buvo atsižvelgta į tuometinį mokslo lygį ir sąlygas nagrinėti vieną ar kitą sritį. Deja, nebuvo apžvelgtos visos mokslininkės tirtosios sritys. Pasigesta žemdirbystės tyrinėjimų įvertinimo, už kuriuos mokslininkei buvo suteiktas daktaro (dab. – habilituoto daktaro) laipsnis. Deja, po P. Dundulienės platesnių tyrimų šia tema nebuvo atlikta, nėra parengta ir šios srities tyrinėtojų. Paradoksas, nors medžiaginės kultūros tyrimai vyravo vos prieš du dešimtmečius, dabar jie jau – retenybė. Atkreiptas dėmesys ir į etnologijos studijas šiandieniniame Vilniaus universitete. Iškilė opi mokslo institucionalizacijos problema. Ji yra svarbi ir daugumai užsienio šalių etnologų ir tapo svarbiausia baigiamųjų diskusijų tema (Plačiau apie konferenciją: Šaknys 2010).

Pabaigos žodis

Trumpai apžvelgę Lietuvos etnologijos problemas galime teigti, kad mokslo susiformavimas Lietuvoje vėlavo tiek Europos, tiek ir Baltijos šalių kontekste. Tai išskėlė papildomų iššūkių Lietuvos etnologams sovietinės okupacijos metais. Atrodo, daugelio jų turėjo nebelikti atgavus nepriklausomybę. Etnologija juridiskai tapo nepriklausomu nuo istorijos mokslu. Tačiau, nepaisant naujų galimybių ir pasiekimų, etnologija faktiškai liko „mažuoju mokslu“ (Löfgreno sąvoka) su didelėmis institucionalizacijos problemomis.

Etnologijos istorijai skirta konferencija 2010-aisiais buvo surengta Vilniaus universitete, bet pranešimo neskaitė nė vienas šio universiteto atstovas (išskyrus Kauno humanitarinio fakulteto atstovę). Pastaraisiais metais neliko ir nė vieno pirmaeilėse pareigose dirbančio etnologijos dėstytojo. Nėra etnologijos padėtis stabili ir kitose institucijose. Kaip pasirenkamas dalykas etnologija (ar etninė kultūra) dėstoma tik keliuose gimnazijose, nėra ji dėstoma (arba dėstoma ne etnologų) ir visuose visapusišką humanitarinį išsilavinimą turinčiuose teikti Lietuvos universitetuose. Taigi, reikia pripažinti, nepaisant mokslo sąsajų su skirtingomis disciplinomis ir prie šio laikmečio derančių sparčiai kintančių mokslo ribų, nepibremžta etnologijos situacija, institucionalizacijos problemos tampa grėsme jos išlikimui¹⁰. Panašią situaciją galime įžvelgti ir kitose Europos valstybėse, kai dėl vis labiau suveržtų biudžetų beveik visi humanitariniai mokslai patiria nuolat stiprėjančią oficialaus statuso spaudimą. Mokslo išlikimo problema skatina ieškoti naujų idėjų svarstant, ką šis mokslas gali duoti, ko kiti mokslai (bent tokiu lygmeniu) nepajėgia. SIEF prezidento Ullricho Kockelio straipsnyje „Kam reikia

¹⁰ Tai parodė 2006 m. Latvijos istorijos instituto prijungimo prie Latvijos universiteto pavyzdys. Po prijungimo etnologų sumažėjo keleriopai ir dabar Etnologijos skyriuje tedirba 4 mokslininkai.

Europos etnologijos – ir kokios? Kritiniai svarstymai apie Europos etnologijos prasmę ir tikslą“ teigiama, kad jų galima pasisemti ir mokslo praeityje, sureikšminant etnologiją kaip taikomąjį regioninį mokslą. O etnologijos mokslo tarpdiscipliniškumas gali tapti stiprybe: „Ne viename tarpdisciplininiam sąlyčio taške ji gali būti tarpininkas ir filtras tarp lokalaus specifinio taikomojo lygmens ir universalios apibendrinančios teorijos, tapdama savotiška mokslo sąžine toje konkrečioje vietoje“ (Kockel 2011: 33).

Literatūra

Anglickienė Laima. 2008. *Lietuvių etnologijos istoriografija (XX amžius)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Antilla Veikko, Talve Ilmar. 1980. *Finnische Volkskunde. Materielle und gesellschaftliche Kultur*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.

Apanavičius Romualdas. 2009. Etnologijos studijos Lietuvoje 1927–2005 metais, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 9(18): 139–164.

Ciubrinskas Vytis. 2008. Challenges to the Discipline: Lithuanian Ethnology between Scholarship and Identity Politics, Nic Craith M., Kockel U., Johler R. (eds). *Everyday Culture in Europe*. Progress in European Ethnology: 101–117. Burlington: Ashgate.

Čepaitienė Auksuolė. 2010. Antropologinis biotechnologijos tyrimas ir teorinės paradigmos ieškojimas Lietuvoje, Čepaitienė A. (sud.). *Socialinė antropologija, etnografija ir biotechnologija*: 221–246. Vilnius: LII leidykla.

Čepaitienė Auksuolė. 2011. Etnologijos (etnografijos) ištakos ir *valstiečio* atradimas Lietuvoje XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 11(20): 69–91.

Čiubrinskas Vytis. 1999. Sovietinė Lietuvos etnologija: istorinio materializmo ir etnokultūrinio romantizmo susitikimas, Bumblauskas A., Šepetytys N. (sud.). *Lietuvos sovietinė istoriografija*: 170–204. Vilnius: Aidai.

Čiubrinskas Vytis. 2001. Sovietmečio iššūkiai Lietuvos etnologijai: disciplina, ideologija ir patriotizmas, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 1(10): 99–117.

Čiubrinskas Vytis. 2004. Antropologija, Viliūnas G. (sud.). *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*: 61–70. Vilnius: LII leidykla.

Čiubrinskas Vytis. 2007. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Čiubrinskas Vytis. 2011. Etnologija ir sociokultūrinė antropologija Lietuvoje: nuo tautos *kultūrą gelbstinčios* etnografijos iki kosmopolitinės antropologijos, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 11(20): 49–68.

Čiubrinskas Vytis ir kt. (red.). 1998. *Lietuvos sentikiai. Duomenys ir tyrimai 1996–1997. Staroobriadcy Litvy. Materialy i issledovanija 1996–1997*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Dundulienė Pranė. 1963. *Žemdirbystė Lietuvoje (nuo seniausių laikų iki 1918 metų)*. Istorija 5. Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Dundulienė Pranė. 1978. *Etnografijos mokslas Vilniaus universitete*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija.

Dundulienė Pranė. 1979a. *Žaltys ir jo simboliai lietuvių žodinėje ir meninėje kūryboje*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, Vilniaus Darbo raudonosios vėliavos ordino V. Kapsuko universitetas.

Dundulienė Pranė. 1979b. *Žaltys ir jo simboliai lietuvių liaudies mene ir žodinėje kūryboje*. Vilnius: Vaga.

Dundulienė Pranė. 1979c. *Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose*. Vilnius: Mintis.

Dundulienė Pranė. 1979d. *Lietuvių kalendoriniai ir agrariniai papročiai*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, Vilniaus Darbo raudonosios vėliavos ir Tautų draugystės ordiną V. Kapsuko universitetas.

Dundulienė Pranė. 1982a. *Lietuvių etnografija*. Vilnius: Mokslas.

Dundulienė Pranė. 1982b. *Paukščiai senuosiuose lietuvių tikėjimuose ir mene*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, Vilniaus Darbo raudonosios vėliavos ir Tautų draugystės ordiną V. Kapsuko universitetas.

Dundulienė Pranė. 1985. *Ugnis lietuvių liaudies pasaulėjautoje*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, Vilniaus Darbo raudonosios vėliavos ir Tautų draugystės ordiną V. Kapsuko universitetas.

Dundulienė Pranė. 1988. *Lietuvių liaudies kosmologija*. Vilnius: Mokslas.

Dundulienė Pranė. 1989a. *Duona lietuvių buityje ir papročiuose*. Kaunas: Šviesa.

Dundulienė Pranė. 1989b. *Pagonybė Lietuvoje: moteriškosios dievybės*. Kaunas: Šviesa.

Dundulienė Pranė. 1990. *Senovės lietuvių religija ir mitologija*. Vilnius: Mokslas.

Dundulienė Pranė. 1991a. *Lietuvos etnologija*. Vilnius: Mokslas.

Dundulienė Pranė. 1991b. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*. Vilnius: Mintis.

Dundulienė Pranė. 1992. *Akys lietuvių pasaulėjautoje*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Dundulienė Pranė. 1994. *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*. Kaunas: Šviesa.

Dundulienė Pranė. 1999. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Hicks David, Gwyne Margaret Anderson. 1994. *Cultural Anthropology*. New York: Harper Collins College Publishers.

Ispas Sabina. 2003. Ethnology, Ethnography, Folkloristics: Disciplines in Cooperation – Disciplines in Competition, *Symposia. Journal for Studies in Ethnology and Anthropology*: 17–28.

Jasiewicz Zbigniew. 1998. History of European Ethnology / Anthropology and Identity of Ethnologists / Anthropologists in Europe, Posern-Zieliński A. (ed.). *The Task of Ethnology. Cultural Anthropology in Unifying Europe*: 37–42. Poznań: DRAWA.

Jonynas Ambraziejus. 1984. *Lietuvių folkloristika iki XIX a.* Vilnius: Vaga.

Jurginis Juozas, Lukšaitė Ingė. 1981. *Lietuvos kultūros istorijos bruožai (Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus)*. Vilnius: Mokslas.

Kockel Ullrich. 2008. Turning the World upside down: towards a European Ethnology in (and of) England, Nic Craith M., Kockel U., Johler R. (eds). *Everyday Culture in Europe. Progress in European Ehnology*: 149–163. Burlington: Ashgate.

Kockel Ullrich. 2011. Kam reikia Europos etnologijos – ir kokios? Kritiniai svarstymai apie Europos etnologijos prasmę ir tikslą, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 11(20): 33–48.

Korsakas Kostas ir kt. (red.). 1963. *Lietuvių tautosakos apybraiža*. Vilnius: Valskybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Kuligowski Waldemar. 2011. Etnologija Lenkijoje: institucinė ir mokslo raida nuo 1910 metų iki šiandienos, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 11(20): 109–124.

Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyrius (Informacinis leidinys) / Lithuanian Institute of History, Ethnology Department (Information Publication). 2010. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Löfgren Orvar. 2001. Past and Present in European Ethnology: a Swedish Perspective, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 1(10): 85–98.

Löfgren Orvar. 2008. When is Small Beautiful? The Transformations of Swedish Ethnology, Nic Craith M., Kockel U., Johler R. (eds). *Everyday Culture in Europe. Progress in European Ehnology*: 119–132. Burlington: Ashgate.

Mardosa Jonas. 2002. Etnografijos metodinių priemonių istorinė apžvalga ir metodiniai patarimai, Mardosa J. (sud.). *Apie metodiką ir metodines priemones*: 6–49. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

Margry Peter Jan, Roodenburg Herman. 2007. A History of Dutch Ethnology in 10 ½ Pages, Margry P. J., Roodenburg H. (eds.). *Reframing Dutch Culture. Between Otherness and Authenticity*: 261–271. Aldershot, Burlington: Ashgate.

Merkienė Irena Regina. 1999. Lietuvos etnologija: problemos ir perspektyvos, Merkienė I. R. (sud.). *Lituanistika: tradicijos, dabartis, perspektyvos*: 105–110. Vilnius: LII leidykla.

Merkienė Irena Regina. 2007. *Šiokiadienių ir šventadienių etnografija. Etnografi- nių duomenų rinkimo pagrindai*. Vilnius: Versmė.

Merkienė Irena Regina. 2011. Etnologijos institutas sovietmečio Lietuvoje mokslo politikos ir ideologijos kontekste, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologi- jos ir etnologijos studijos* 11(20): 125–142.

Milius Vacys. 1964. Etnografinių tyrinėjimų objektas ir metodai, Vyšniaus- kaitė A. (red.). *Lietuvių etnografijos bruožai: 9–14*. Vilnius: Valstybinės politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Milius Vacys. 1993. *Mokslo draugijos ir lietuvių etnografija (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Moora Harry, Viires Ants (Hg.). 1964. *Abriss der Estnischen Volkskunde*. Tallin: Estnischer Staatsverlag.

Nic Craith Máiréad. 2008. From National to Transnational: a Discipline *en route* to Europe, Nic Craith M., Kockel U., Johler R. (eds.). *Everyday Culture in Europe*. Progress in European Ethnology: 1–17. Burlington: Ashgate.

Nõmmela Marleen. 2011. Becoming an Ethnographer. Becoming a Science. Ferdinand Linnus and Estonian Ethnology in the 1920s, *Lietuvos etnologija: socia- linės antropologijos ir etnologijos studijos* 11(20): 93–108.

Paukštytė-Šaknienė Rasa. 2009. Lietuvos etnologijos mokslas XX a. ir XXI a. pradžios periodiniuose ir tęstiniuose leidiniuose, *Istorija* 1: 68–76.

Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Svidinskaitė Danguolė, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. 2005. Lietuvos etnologijos šaltinių klasifikacija, *Liaudies kultūra* 1: 14–27.

Peoples James, Bailey Garrick. 1994. *Humanity. An Introduction to Cultural Anthropology*. Saint Paul, Minneapolis: West Publishing Company.

Pilipenko Michail Fiodorovič. 1981. *Etnografija Belorusiji*. Minsk: Vyšeišaja škola (rusų kalba).

Sadokhin Aleksandr Petrovič. 2008. *Etnologija*. Moskva: Gardariki (rusų kalba).

Sauka Leonardas. 1997. Tautosakos mokslo padėtis ir uždaviniai, Zalato- rius A. (red.). *Lituanistika XXI amžiaus išvakarėse: tyrinėjimų prioritetai, metodai ir naujovės*: 35–40. Vilnius: Baltos lankos.

Sauka Leonardas, Stundžienė Bronė. 2004. Tautosakos mokslas, Viliūnas G. (sud.). *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*: 134–140. Vil- nius: LII leidykla.

Savoniakaitė Vida. 2008a. Apie Lietuvos etnologijos istoriją, *Lituanistica* 3: 59–66.

Savoniakaitė Vida. 2008b. Lietuvos etnografija tarp savos kultūros tyrimų, *Lituanistica* 4: 61–72.

Simpson Jacqueline, Roud Steve. 2000. *A Dictionary of English Folklore*. Ox- ford: Oxford University Press.

Straubergs Kārlis. 1944. *Latviešu tautas paražas*. Rīga: Latvju grāmata.

Strods Heinrich un ct. (red.). 1967. *Latviešu etnogrāfija*. Rīgā: Zinātne.

Šaknys Žilvytis (sud.). 2010. *Tarptautinė konferencija. Etnologija: istorija, dabartis ir perspektyvos*. Santraukos. *International Conference. Ethnology: History, Present and Future Prospects*. Abstracts. Vilnius: LII leidykla.

Šmits Pēteris. 1940–1941. *Latviešu tautas ticējumi*: 1–4. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums ar kultūras fonda pabalstu.

Tautotyra. 1964. *Lietuvių enciklopedija XXX*: 461. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla.

Terentjeva Liudmila Nikolajevna. 1975. Iz opyta raboty po etnografičeskomu kartografirovaniju, Aleksandrov V. A., Šlygina I. V. (red.). *Etnografičeskoje kartografirovanije materialnoj kultury narodov Pribaltiki*: 3–10. Moskva: Nauka (rusų kalba).

Terentjeva L. N. i dr. (red.). 1985. *Istoriko-etnografičeskij atlas Pribaltiki. Zemledelije*. Vilnius: Mokslas (rusų kalba).

Tiškov Valerij Aleksandrovič. 2000. *Rekviem po etnosu. Issledovanija po socio-kulturnoj antropologiji*. Moksva: Nauka (rusų kalba).

Vasiliauskienė Aldona (sud.). 1980. *Pranė Dundulienė. Bibliografija*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, Vilniaus Darbo raundonosios vėliavos ir Tautų draugystės ordinų valstybinis V. Kapsuko universitetas.

Vyšniauskaitė Angelė (red.). 1964. *Lietuvių etnografijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

In Search of Ideas in the Past: the History and the Present State of Ethnology

Žilvytis Šaknys

Summary

In the majority of European countries the science of ethnology has risen from peripheral positions, yet is characterized by flexibility and potential for constant renewal. It up-dates the studies of the history of ethnology and avails of the possibility of re-discovering and re-structuring the meanings of national identity, ethnicity, heritage and authenticity. The history of ethnology in Lithuania has been given considerable attention lately. In recent years, a number of articles have been published on the topic and the history of ethnology has received a fair share of attention in methodological publications dedicated to fieldwork. A conference on the history of ethnology was organized in 2010, in commemoration of the 100th anniversary of Pranė Dundulienė (1910–1991), professor at Vilnius

University. The ideas expressed by the participants of the conference motivated me to cast yet another glance on the history of ethnology, the institutionalization of the science and its range, again referring to the conference in the article and focusing on the scholarly work of ethnologist Pranė Dundulienė.

The definition of the ethnological sciences in European countries is rather complicated. They vary from country to country. In the case of the relationship between ethnology and anthropology the activities of a single scholar manifest features characteristic of both the sciences. The conception of folkloristics is also ambiguous. For example, in Great Britain the concept of ethnology is rarely employed. Here, the concept of folklore embraces verbal creation as well as customs, cuisine and even material culture. In the interwar period, ethnology (*Volkskunde*) in Lithuania encompassed both ethnography and folkloristics, whereas in the second half of the 20th century ethnology and folkloristics became separate sciences. In 1953, ethnologists remained at the Lithuanian Institute of History and folklorists were relocated to the Institute of the Lithuanian Language. The science of folklore in Lithuania, as in the rest of East European countries, is closely related to the science of literature – both sciences study verbal art (the former analyses oral (singing) aspect and the latter focuses on the written). As a rule, ethnologists in their studies disassociate from the research of verbal heritage and the science of ethnology had been a subsidiary discipline of history until the very end of the 20th century.

The researchers of the history of ethnology disagree on the exact period of the transformation of ethnology into a science as well as its beginnings. P. Dundulienė believed that ethnology in Lithuania as well as in the rest of Europe developed in mid 19th century, whereas Auksuolė Čepaitienė carries the beginnings of the sciences of ethnology and anthropology back to the late 18th – early 19th centuries when the interest in the homeland and national history, country people and their customs, language, folklore and mythology became a new epistemic interest which established cultural phenomena on the scientific level. In 1832, following the closedown of Vilnius University, the work was temporarily discontinued. The development of ethnology, both in the whole of the Russian Empire and in its Lithuanian provinces, was significantly influenced by the establishment of the Russian Geographical Society in 1845 and its Northwestern division that was in operation in Vilnius from 1867 to 1910. The Museum of Antiquities, opened in 1856, also had an impact on the development of the science of ethnology. While the ethnographic research of the culture of Lithuanian peasants was given prominence in Russian, Polish and German Societies, the first Lithuanian Society was established only in 1907 (Lithuanian Scientific Society). Already in the early stages of the formation of the science, the preparation of the first more extensive programs of ethnographical data collection made use of the

experience of Russian, Polish and Latvian scholars accumulated in the development of analogous programs. Lithuanian science of ethnology was shaped, in the interwar period, by means of cooperation of local scholars with their colleagues in Austria, Germany, Finland, Sweden and other countries. The first university department was opened in 1934 at the Vytautas Magnus University in Kaunas (in 1939 renamed into the Department of Ethnology and moved to Vilnius University). Methodological debate followed shortly. Vytis Čiubrinskas coupled the coexistence of Jonas Balys, advocate of the historical-cultural method, and Juozas Baldauskas, supporter of evolutionism, with the formation of the academic discipline. However, the books on ethnology published in the interwar period in Lithuania can be counted on the fingers of one hand. If compared to the situation in Latvia or Estonia, ethnology in the interwar Lithuania could hardly be called a science. In any case, it is obvious that ethnology in Lithuania was running behind. This caused additional challenges to Lithuanian ethnologists in the period of Soviet occupation.

The first years of the said occupation were quite promising. The year 1941 saw the establishment of the Lithuanian Academy of Sciences with the Institute of Ethnology. The first non-university scholarly institution of ethnology was formed. Although the Institute of Ethnology was closed in 1944, ethnologists found shelter in the Institute of History at the Academy of Sciences. The predecessor of the Department of Ethnology – the Division of Archaeology and Ethnography – was opened at the institute in 1952. Starting from 1962, part of the subdivision became the Division of Ethnography, later transformed into the Department of Ethnography and, finally, in 1996 – into the Department of Ethnology. This was the only institution in Lithuania that engaged more than ten scholars. A number of books were published in it during Soviet times; at that period ethnology had already developed into a science that analysed the life of country and city dwellers in the past and present. The leading institution of education of ethnologists was Vilnius University – the workplace of P. Dundulienė who supervised the majority of dissertations prepared by Lithuanian ethnologists.

In the early post-war years (1944–1947) the Department of Ethnography was still in operation at Vilnius University. In 1947 it was reorganized into the Department of Museology, in 1949, into the Department of Archaeology and Ethnography and, in 1966, following the review of the contingency of the departments of Lithuanistics, due to ideological repressions at Vilnius University, into the Department of the History of LSSR where ethnology was, for the most part, represented by one person – Pranė Dundulienė. From 1944 till her death, she lectured on ethnological themes at Vilnius University. In 1954, she defended her Ph.D. thesis on the subject of agriculture and, in 1968, she received the degree of Dr. Habil. in historical disciplines for her dissertation “Agriculture and its Tools

in Lithuania". For 43 years she had been organizing student ethnographic expeditions, published student coursebooks and monographs dedicated to agriculture, calendar and family traditions, history of ethnology, mythology and folk art.

Despite the restricted possibilities to get acquainted with the works of "bourgeois nationalists" and strict interdictions to quote them, as well as control imposed by Moscow on research orders and their publication, to my mind, the works of ethnologists in the Soviet times were less ideologized than the works of specialists of other disciplines of the humanities. The reasons? To comprehend the situation of ethnology in Soviet times it is necessary to discuss the boundaries of science at that time.

They were not precisely established, even in the USSR – a state based on dialectical materialism. Comparing ethnological publications of the Baltic States it becomes obvious that the boundaries of science were diverse even in the three neighbouring countries. Absence of the boundaries availed the possibility to, as Vytytis Čiubrinskas has put it, oppose the assimilation policy enforced by totalitarianism and even call the science by the name of ethnography – the saviour of the national culture. True, historians sometimes treated ethnology as bogus science. A similar situation could be observed in Sweden. Thus, we can only refer to Máiréad Nic Craith's words that certain disciplines, such as history and literature, are easily defined, sustain their conceptual integrity in the perspective of time and are institutionally privileged. The luck of interdisciplinary sciences is much rougher.

The new generation of ethnologists ready, to cope with the challenges of independent Lithuania, was formed in the Soviet times and the new research was a natural prolongation of the preceding research of the development of ethnic culture in Lithuania. New topics also emerged. The range of ethnology has been extended by the analysis of the nobleman's costume, culture of city dwellers, Lithuanians in emigration and ethnic minorities. Cartographical research was given significant attention and large bibliographical works were published; on the other hand, it is now possible to cast a critical glance at the Soviet past. The geography and possibilities of the scholars' connections have expanded.

The increase in the number of universities determined the rising number of ethnology institutions. Alongside the ethnology at the Lithuanian Institute of History, an important centre of studies was formed at Vytautas Magnus University in Kaunas. In 1991 the Department of Baltic Linguistics and Ethnology was opened at Klaipėda University. A number of publications have been prepared by ethnologists from Vilnius Pedagogical University, Lithuanian Folk Culture Centre, National Museum, Museum of Folk Art and "Aušra" museum in Šiauliai. However, this discipline is no longer taught at Vilnius University.

It might seem that rapidly developing sciences such as ethnology should have advantages in overcoming the challenges of present-day society. The science of ethnology, however, is exercised in different institutions of academic arrangement. The leading ethnology institutions in Lithuania declare the relationship of ethnology with various sciences. Ethnology should necessarily be aligned with the interests of history, folkloristics, linguistics and even archaeology. In addition, the diversity of approaches is secured through the relationship of ethnology with social and cultural anthropology, its academic links with art criticism, musicology and educology. The diversity of approaches is also expressed by the two different orientations in doctoral studies. One of them incorporates ethnologists and folklorists from Vytautas Magnus University, the Lithuanian Institute of History and Klaipėda University and the other includes those from Vilnius University, the Institute of the Lithuanian Literature and Folklore and the Lithuanian Academy of Music.

The conference dedicated to P. Dundulienė prompted the review of the history of ethnology. The issue of the institutionalization of the science of ethnology was given considerable attention at the abovementioned conference. It was equally important to the majority of foreign ethnologists and became the focal topic in the final debate. Although, over the last few decades ethnology has legally become a science independent from history, despite the new possibilities and achievements, it has remained the “little science” with huge institutionalization problems. Notwithstanding the relations of ethnology with various disciplines and the rapidly changing scientific range that agrees with the present situation, the undefined situation of the science and the problems of its institutionalization endanger its survival. The issue of the survival of the science encourages searching for new ideas. According to Ullrich Kockel, they can be found in the past of the science giving ethnology prominence as the applied regional science. Whereas the interdisciplinarity of the science can be viewed as a strength, being “the mediator and filter between the local specific applied level and the universal generalizing theory and becoming a certain conscience of science in a specific situation”.